

Правни положај вјерске наставе у бившим републикама СФР Југославије

Резиме. Враћање вјерске наставе у школске клупе основних и средњих школа некадашњих република у саставу СФР Југославије, поклапа се са временом распада ове државе, појавом демократског вишестраначког парламентарног система, након полувјековне једнопартијске владавине Комунистичке партије Југославије, у којој је вјерска настава у јавним школама била избачена. Пад комунистичких вриједности и идеала, који се одиграо не само на тлу Југославије, него цијеле источне Европе, означио је враћање демократских вриједности, а са њиме и слободе вјере и вјерске поуке. Ипак, законска рјешења нису иста у свим бившим републикама СФРЈ: крећу се од потпуног одсуства вјеронауке у јавним школама (Црна Гора, Словенија, Македонија) до законима одређеног статуса вјеронауке као изборног предмета (са већим или мањим степеном наставне заступљености и ауторитета у школском систему). Такође, средње и високе вјерске школе, те цивилне основне, средње и високе школе са правом јавности, а чији су оснивачи цркве и вјерске заједнице, нису у свим државама овог простора у истом положају. Овај рад се управо бави законском регулативом која дефинише статус и положај вјерске наставе и школе, односно појашњава различита законска рјешења, те односе цркава и вјерских заједница, са једне стране, и држава, са друге, на пољу образовања.

Кључне ријечи: Вјеронаука, цркве, вјерске заједнице, школа, закон, устав, слободе, демократија, комунизам.

Увод

Талас политичко-друштвених промјена, које су се крајем осамдесетих и почетком деведесетих година 20. вијека одиграле широм Европе, заплуснуо је и већ узбуркане просторе СФР Југославије, чије становништво је у том периоду проживљавало корјенито преиспитивање скоро свих социјалних ставова, које је интезивно његовало од краја Другог свјетског рата и доласка на власт Комунистичке партије Југославије. Ступањем на власт, комунисти Југославије су званично укинули монархију,¹ а са њом и својеврсни систем вриједности који је монархистичка

* Православни богословски факултет Светог Василија Острошког Универзитета у Источном Сарајеву, Фоча; boskomaxim@gmail.com

¹ Овај догађај се одиграо 29. новембра 1945. године на Уставотворној скуштини, када је „народно предсједништво“ усвојило Декларацију о проглашењу Федеративне Народне Републике Југославије, чиме је укинута Демократска Федеративна Југославија, као специфично прелазно рјешење, а која је створена међународном интервенцијом – тако што је краљ Петар II Карађорђевић пристао на формирање краљевског намјесништа, које је потом дало мандат Јосипу Брозу да оформи привремену мјешовиту владу, састављену и од чланова Комунистичке партије и од монархиста. Устав ФНРЈ донешен је на Народној скуштини 31. јануара 1956. године, чиме је постојање Југославије као републике правно уоквирено и добило формално-правну пуноважност.

Југославија носила, на чије мјесто долазе сада нове – комунистичке вриједности. Те нове вриједности односиле су се прије свега на друштвене погледе на економију и привреду (укида се приватно предузетништво, а уводи општедруштвено – државно и задружно, које је било руковођено чувеним принципом радничке самоуправе), приватно власништво (које је Уставом из 1956. године постало скоро потпуно релативно, уступајући пред „општим интересом”),² као и на многе друштвене процесе, а између осталог и на поглед на религију и вјерске заједнице.

У ФНРЈ, а потом и у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији, слобода вјероисповијести била је загарантована Уставом (*Устав Федеративне Народне Републике Југославије* (1946) члан 25., *Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије* (1963) члан 46., *Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије* (1974) члан 174.). Међутим, иако загарантовано право, ова слобода се у пракси често оспаравала. Вјерске слободе су значајно угрожаване и од стране саме државе, која је врло често оптуживала вјерске службенике, али и обичне вјернике, да под плаштом вјере врше национално-политичку пропаганду, што је било забрањено. Користећи се манипулативно овим изговором (а и другим изговорима попут овог) држава, њени чиновници, али и обични грађани атеистичких убјеђења, на сваки начин су покушавали оспорити дјелатност црква и вјерских заједница, те вјерске слободе њихових чланова. Осим тога, још увијек су живи многи који могу посвједочити да се, у пракси, у комунистичкој Југославији грађанима, који су се изјашњавали као вјерници, перманентно оспоравало право на рад, напредовање у каријери (служби), док о активнијем политичком и друштвеном дјеловању скоро није било ни говора. Испољити своја вјерска убјеђења у неким институцијама, нпр. у војсци (ЈНА), било је незамисливо. Са друге стране, комунистички систем отворено је протажирао атеизам, како кроз образовање, тако и на сваки други могући начин (културну дјелатност, мас медије, итд). Смрћу комунистичког југословенског лидера Јосипа Броза Тита, монументално замишљен систем комунистичких вриједности почиње се урушавати, а долази до ренесансе демократских тежњи и националних свијести и жудњи. Заташкавана и укопавана религиозност народа источне Европе, па и јужнословенских, васкрсава и пројављује се са невјероватним жаром и заносом. Југославија је тих година била жедна вјере.

Историја вјерске наставе у СФРЈ

Формално-јуридички посматрано, југословенски социјализам није био атеистичан, нити је забрањивао религију, него је био секуларан. Систем одвојености Цркве и државе постао је уставна категорија. Времена када се и сам владар пот-

² У *Уставу Федеративне Народне Републике Југославије* (Београд, 1956), глава IV, члан 18. и 19. између осталог се наводи: „Нико не сме употребљавати право приватне својине на штету народне заједнице... Приватна својина може се ограничити или експроприсати ако то тражи општи интерес... Не може бити великих земљишних поседа у приватним рукама ни по коме основу. Максимум приватног земљишног поседа одређује закон.“

писивао са префиксом титуле „милошћу Божијом“, а на сваку важнију државну функцију ступало се свечаном заклетвом Богу и вјерском церемонијом, у комунистичкој Југославији постала су прошлост коју су цркве и вјерске заједнице могле само прижељкивати и са сјетом их се сјећати. Тај систем одвојености одразио се и на однос школства и Цркве. Комунистичке власти нису из дјелокруга активности вјерских заједница и цркава изузели само матичне књиге рођених и умрлих, те право на склапање брака у вјерској форми које би било пуноважно и у грађанском правном систему, него и активно учешће у образовању.

Још док се Други свјетски рат није био ни завршио, крајем 1944. године нове власти донијеле су привремену одлуку: 1) да вјерска настава у државним школама више не буде дио наставног програма; 2) да вјероучитељи вјерску наставу могу одржавати факултативно, за оне ученике државних школа за које родитељи и стараоци изјаве да то желе, те да 3) вјероучитељи остају државни чиновници, а њихова постављења се и даље обављају на приједлог црквених власти. Материјалне издатке у огреву, освјетљењу и послузи требало је да сnose заинтересовани родитељи (Радић 2002). На ову одлуку Свети архијерејски синод Српске Православне Цркве упућује апел да се о питању вјеронауке у основним школама задржи стање и уређење какво је било прије рата, који је одбијен актом Министарства просвете Демократске Федеративне Југославије број 842/45. У марту 1946. године донијета је још једна одлука: да се настава вјеронауке има одржавати ван редовног школског радног времена (по завршетку наставе осталих обавезних школских предмета), у школским просторијама, те да се вјеронаука не оцјењује нити уноси у завршно школско свједочанство о успјеху ученика у основној школи. Почев од 01.05.1946. године вјероучитељи се не воде на платним списковима Министарства просвјете (Кубурић, Зуковић 2010, 19-20; Радић 2002, 194). Ниже власти, школске, општинске и среске, саботирале су на сваки начин и овако устројену наставу вјеронауке.³ Коначно, Законом о народним школама из децембра 1951. године, вјеронаука се у потпуности укида у основним и средњим школама на територији СФРЈ. Од тада, мање или више импровизовани часови вјеронауке одржавани су у оквиру вјерских заједница и цркава.⁴

³Представници вјерских заједница редовно су извјештавали Министарство просвјете о саботирању вјерске наставе од стране нижих органа власти. Лиценцираним вјероучитељима, као државним службеницима, супротно одлуци Повјереништва од 30. децембра 1944. године, није дозвољавано да наставу држе у школи. Такође, школске просторије су биле често неадекватно припремљене за рад (нису биле загријане, очишћене, итд). О лицемјерном и перфидном дјеловању послјератних власти према вјерском образовању у СФРЈ можда најсликовитије свједоче ријечи Митре Митровић Ђилас, повјереника за просвјету у влади ФНРЈ, која у свом обраћању просвјетним радницима и референтима изјављује следеће: „Никаквим грубим методама то (вјерску наставу) не треба ликвидирати. За то је потребан процес. Морамо имати обзира због родитеља. А морамо преваспитати омладину“ (Петровић, Тодосијевић 2016, 320).

⁴Нарочито активни на пољу оваквог одржавања вјерског образовања били су свештеници и катихете Римокатоличке цркве, који су у својим жупама организовали наставу католичке вјеронауке на завидном нивоу, коју одржавају и данас – након повратка вјеронауке и у школске клупе, док је Српска Православна Црква показивала мању заинтересованост за овакав вид систематског поучавања православне омладине, што због лењости и апатије православног свештенства и вјероучитеља, што због

Упоредо са избцивањем вјерске наставе из државних основних и средњих школа, комунистички просветарски оци су радили и на уклањању вјерских високошколских установа са државних универзитета. У току 1952. године Богословски факултет СПЦ престаје бити дио Универзитета у Београду, а иста судбина погађа и римокатоличке богословске факултете који престају да постоје као дијелови Свеучилишта у Загребу и Универзитета у Љубљани. Ове високошколске установе настављају, ипак, да егзистирају под покровитељством својих цркава. Према горе наведеним уставима који су важали у комунистичкој Југославији, средње богословске и вјерске школе, у којима су цркве и религијске заједнице школовале свој клир и вјерске службенике, могле су слободно постојати у оквиру вјерских заједница, док је држава била обавезна да спроводи мониторинг над радом овакавих школских установа. Може се и претпоставити да су овакве слободе биле само украс на папиру, док су у пракси вјерске школе наилазиле на мноштво опструисања свога рада, не толико од врха власти, колико од нижих чиновника, који су, свакако, прећутну сагласност за своје негативно настројено дјеловање добијали из врха Министарства просвјете и Савеза комуниста Југославије.

Социјалистичко друштво сматрало је да је за науку и образовање потпуно стран било какав религијски поглед на свијет, да су вјера и наука неспојиве. Стога су комунистички прваци сматрали да међу просвјетним радницима не смије бити оних који су религиозни, на сваки начин су препоручивали да просвјетни дјелатници оповргавају у народу веома увржене религијске погледе на свијет, да религију подвргавају руглу и подсмјеху, а да међу омладином заговарају тврдокорни и борбени атеизам (Јанковић 1952).

У деценијама које су долазиле дјелатна оштрица комунизма уперена против вјерских заједница почела је да тупи, а слободе загарантоване Уставом и законима почеле су се и остваривати. Црквене власти успоставиле су какаве такве односе са државним властима, а Југославији је међународни углед налагао да своје законске слободе и имплементира (Бранковић 2007).

Повратак вјери

Потпуна ренесанса и повратак великих народних маса вјери одиграо се управо у бурним временима политичких превирања на простору Европе и бивше СФРЈ. Некада одушевљени комунистичким идејама, народи у Југославији су их потпуно напустили успоставом вишепартијског система, појавом националних странки и струјања, сепаратистичких тежњи појединих република у СФРЈ, доласком даха либерализма који је у уједињеној Европи провихорио падом

објективних сметњи у реализацији овакве наставе – мањак наставног кадра и наставне литературе, застрашивање и хапшење свештеника и православних учитеља, све мањи број образованих вјерских службеника и катихета усљед мањка богословских училишта, уцјењивање полазника вјеронауке. Овакво отужно стање довело је до тога да се систематско изучавање вјеронауке на духовном простору СПЦ у Југославији скоро потпуно угаси (Јовић 2011).

Берлинског зида. Парадоксално, религиозност се међу народима Југославије нарочито распламсала у току крвавог грађанског рата (1992-1995), којим је дефинитивно разбијена јединствена Југославија на неколико националних држава. Да ли је та религиозност била искрена и дубока, вријеме ће показати. Међутим, неоспорно је да се та религиозност пробудила као посљедица националног буђења и идентификације нације са одређеном вјером: Срба и Македонаца са православљем, Муслимана (Бошњака) са исламом, Хрвата и Словенаца са римокатоличанством. Такође, ова ватрена али, показаће се, краткотрајна одушевљеност вјером наступила је након разочарења у комунизам и преиспитивања свих вриједности које је он носио са собом. Тако, можемо рећи, вјера и религиозност се међу балканским народима препородила доласком демократије и европских вриједности.⁵

Како год, цркве и вјерске заједнице су на ову нагло повећану жеђ за вјером морале адекватно одговорити, а политички фактори су су им за то давали, често из субјективних користољубивих разлога, погодно тле и одријешене руке. Проповиједање „ријечи Божије“ и спасоносна поука свијету, као основна мисија све три најдоминантније конфесије на балканском простору (православља, римокатолицизма и ислама), могло се сада неометано вршити.

Вјерска настава у Словенији

Прва држава која се издвојила из састава СФРЈ била је Словенија, која је након одржаног референдума прогласила независност 25. јуна 1991. године. Након краткотрајног рата, Словенија је и међународно призната, а 23. децембра исте године Државни сабор Словеније ратификовао је Устав Републике Словеније, у чијем се седмом члану говори да је слобода вјероисповијести загарантована, да су вјерске заједнице равноправне, те да је њихово дјеловање слободно (*Устав Републике Словеније*, чл. 7). Међутим, Словенија ће остати до данашњег дана једна од ријетких европских земаља која у свом школском систему нема било какав облик вјерске наставе. Осим ње, на тлу Европе још само Бугарска, Црна Гора, Македонија и Француска немају вјеронауку или неку форму религијског образовања.⁶ У децембру 1992. године римокатолички Теолошки факултет враћен је у склоп Универзитета у Љубљани.

⁵ Иако многи хоће то другачије да представе, те да ренесансу вјере и враћање вјерске наставе у школски систем у току деведесетих година прошлог вијека неминовно повежу са национализмом, којег неизоставно покушавају приказати као негативну појаву, идентификујући га са национал-шовинизмом, па чак и неонацизмом, повратак вјери и успостављања вјерског образовања је продукт демократских промјена и слобода које са собом носи савремена европска и свјетска цивилизација. Са друге стране, и саме вјерске заједнице и цркве, нарочито њихови конзервативни кругови, са одбојношћу доживљавају демократска начела, људска права и европске вриједности, те су, донекле, и сами криви што се на њих гледа као на затворена друштва, којима је стран било какав дијалог са другим и неистомишљеницима, који тиме сами себи лијепе етикету ултранационалистичких организација.

⁶ У Француској се вјеронаука одржава у двије покрајине: Алзасу и Лорени.

Вјерско образовање у Хрватској

Истог дана када и Словенија, своју независност прогласила је Хрватска. Због занемаривања националних интереса и жеља Срба који су живјели на великом географском простору Хрватске и чинили знатан проценат њеног становништва,⁷ ово проглашење независности показаће се као увод у крвави рат који је трајао доста дуже него онај на тлу Словеније. Хрватски политички врх већ је био ступио у веома присне контакте са Светом Столицом, на чијем је трону тада био Папа Јован Павле II, која је имала широку и активну дипломатску активност на пољу међународног признања самосталности Републике Хрватске (Blažević 1995).⁸ Сам Ватикан признао је Хрватску као самосталну државу 13. јануара 1992. године, поставши тиме пета међународно призната држава која је формално⁹ легализовала и сматрала легитимним њену независност. Већинско становништво Хрватске – Хрвати, свој национални идентитет поистовјећивали су у овим годинама са римокатоличком вјероисповијешћу.

Стога и не чуди да се у новоосамостањеној Хрватској држави врло брзо уводи, већ 1991. године, вјерска настава у школске клупе. У почетку је ова настава била импровизирана и потпуно законски неуређена (без наставног плана и програма, званичних уџбеника, итд).¹⁰ Увођење вјерске наставе потврђено је и документом „Уговор између Свете Столице и Републике Хрватске о сурадњи на подручју одгоја и културе“, који су 19. децембра 1996. године потписали апостолски нунције монсињор Ђулио Ејнауди, за Свету Столицу, и др Јуре Радић, министар обнове и развоја, за хрватску страну. Ово је био само један од неколико уговора који су у неколико послјератних година потписали представници хрватске владе са

⁷ Према попису становништва из 1991. године на тлу СР Хрватске од 4.784.265. становника, 581.663, односно 14,16 %, изјашњавали су се као Срби (Буршић 2013).

⁸ Још од самог почетка ескалације насиља Ватикан и сам папа Јован Павле II апеловали су на мирно рјешавање југословенског проблема. У својим јавним обраћањима папа не пропушта да зарађене стране позове на мир, а његов глас није био усамљен – на мир су позивали и СПЦ и њен поглавар Патријарх Павле (Стојчевић), али и представници Исламске заједнице. Ипак, у папиним позивима на мир често су се чули и његови политички ставови, а то је да се, поштујући међународно право народа на самоопредјелење, треба признати независност Хрватске и Словеније. Папа је овакве ставове износио и у својим писмима Његовој Светости Патријарху српском Господину Павлу, на шта му је овај одоворио да овакво мијешање Цркве у политичке ствари може изазвати још веће крвопролиће, те да је папа својим непромишљеним признањем Хрватске узео удјела у кривници за „сваку проливену сузу српског и хрватског детета које је у трагичном дому у Југославији остало без дома, дјетињства, а врло често и без оба родитеља“ (Nikolić 2011, 399.)

⁹ Неформално, Ватикан је прва држава која је јавно признала независност Хрватске, обећавши много прије и самог проглашења независности да ће подржати Хрватску на њеном путу самосталности.

¹⁰ У Хрватској је тада још увијек на снази био Закон о основном школству из 1990. године и остали ранији закони из времена СФРЈ у којима нема ни говора о организовању било каквог облика вјерске наставе. Законска регулатива овог питања у првим годинама постојања Хрватске Републике а нарочито у ратним годинама, била је потпуно недефинисана. Чак се ни у каснијим допунама и измјенама овог закона, као ни у новодонјетом Закону о средњем школству, не помиње вјерска настава ни у каквом облику.

Ватиканом како би се, користећи се угледом Ватикана и његовим несумњивим дипломатским утицајем, стекла што боља позиција Хрватске у међународним односима (Eterović 2001, 136-142).

Поменути уговором Република Хрватска се обавезала да гарантије наставу католичког *вјеронаука* у свим јавним основним и средњим школама, као и предшколским установама, као (за оне који га изаберу) обавезног наставног предмета, под истим условима под којим се изводи настава из осталих обавезних предмета (*Уговор између Свете Сјолице и Републике Хрватске о сарадњи на подручју одгоја и културе* 1996, члан 1.). Одлуку о томе да ли ће ученик похађати часове вјерске наставе или не, овај уговор је, поштујући право родитеља да брине о вјерском одгоју свог дјетета, оставио управо родитељима, односно законским старатељима, или самим ученицима уколико су пунољетни. Родитељи се на почетку школске године изјашњавају да ли желе да њихово дијете похађа наставу вјеронауке, а ту одлуку не могу мијењати у току једне школске године, но морају обавијестити школу о евентуалној промјени одлуке прије почетка нове школске године (*Уговор између Свете Сјолице и Републике Хрватске...* 1996, чл. 2.). По овом уговору, одлуку о томе ко може предавати вјеронауку, поштујући државне законе о неопходној стручној спреми и осталу правну регулативу за наставно особље, доноси надлежни бискуп и даје одлуку о *канонском мандату* (*missio canonica*). Сходно томе, а како су то регулисали и каснији закони, катехету на упражњено радно мјесто поставља бискуп, те стога на упражњено мјесто вјероучитеља школе не расписују конкурс. Опозив овог мандата од стране бискупа аутоматски за собом повлачи и губитак права за предавање католичке вјеронауке, односно рада у школи (*Уговор између Свете Сјолице и Републике Хрватске...* 1996, чл. 3). По овом уговору, све трошкове извођења вјерске наставе на свим нивоима (плате вјероучитељима, штампање уџбеника, стручно усавршавање наставника...) сноси држава, односно Влада Републике Хрватске. Дакле, овим документом, који има статус међународно обавезујућег, озваничена је настава католичке вјеронауке као изборног предмета у свим јавним основним и средњим школама и у предшколским установама.

Уговором који су Влада Хрватске и Хрватска бискупска конференција склопили 29. јануара 1999. године, дате су прецизније одредбе о вјерској настави и одгоју на тлу Хрватске. Одређено је да, као и раније, одлуку о похађању вјеронауке доноси родитељ, у писменој форми, до петнаесте године живота ученика, а након петнаесте године до пунољетства и родитељ и ученик дају писмену сагласност (*Уговор о католичком вјеронауку и јавним школама и вјерском одгоју и јавним предшколским установама* 1999, чл. 1, тачка 3). Да би се формирало одјељење у коме би се изучавала католичка вјеронаука, у редовним условима, потребно је минимално да се седам ученика изјасни да жели похађати овај предмет. Настава католичке вјеронауке, према овом уговору, изводи се два часа седмично у државним основним и средњим школама. Наставни план и програм за овај предмет израђује и предлаже Хрватска бискупска конференција, тачније Национални катехетски уред Хрватске бискупске конференције, а министар просвјете га потврђује (*Уговор о католичком вјеронауку и јавним школама...* 1999, чл. 3). Одговарајуће

уџбенике такође прописује Хрватска бискупска конференција. Потврђена је одлука да помјесни бискуп даје благослов (мандат, *missio canonica*) вјероучитељима и распоређује их по школама, у складу са потребама, а сам бискуп има право и својевољно повући дати мандат, чиме престаје радни однос вјероучитељу. Овим уговором прецизније је одређена и неопходна школска спрема наставника католичке вјеронауке:

– у основним и средњим школама наставу католичке вјеронауке могу изводити дипломирани теолози и дипломирани вјероучитељи (катехете) са седмим степеном стручне спреме (висока стручна спрема);

– наставу католичке вјеронауке у основним школама могу изводити и катехете којима је признат шести степен стручне спреме (виша стручна спрема) из религиозне педагогије и катехетике, а који су диплому више школе стекли до 1998. године;

– у разредној настави (до петог разреда основне школе) вјеронауку могу изводити и лица са средњом стручном спремом (IV) која посједују диплому или еквивалентно свједочанство из религиозне педагогије и катехетике;

– вјерски одгој у предшколским установама могу вршити одгојатељи (васпитачи) предшколске дјецe, под условом да имају и додатну теолошко-катихетску, психолошко-педагошку и дидактичко-методичку спрему у вјерском одгоју, али и лица са теолошким образовањем (средњим, вишим и високим), а за које надлежни дијацезални бискуп оцијени да су за то способни;

– уколико се за извођење наставе не могу обезбиједити лица са неопходном стручном спремом, наставу на свим нивоима могу држати и друга лица која за то имају мандат од бискупа (*Ugovor o katoličkom vjeronauku i javnim školama...* 1999, чл. 6).

Католички вјероучитељи у школама извршавају све обавезе као и остали учитељи и наставници (редовно стручно усавршавање, вођење педагошке документације, итд). Надзор над радом вјероучитеља врше школске власти, а поред њих, и крунска институција за надзор и уређивање рада катихета – Национални катихетски уред Хрватске бискупске конференције.

Овим уговором одређено је да се у просторијама школе, уз дозволу директора, могу вршити и вјерски обреди поводом пригодних благодана (празника),¹¹ те да су школске власти дужне, приликом посјете бискупа одређеном мјесту, обезбиједити сусрет са њиме свим ученицима и упосленицима који то желе.

Према важећем наставном плану и програму католичке вјеронауке, како за основну, тако и за средњу школу, настава католичке вјеронауке се конципира не просто као усвајање сазнања из историје Божијег откривења, него се акценат ставља и на формирање цјелокупне личности ученика, те његово усвајање основних морално-етичких, људских и глобално-хришћанских погледа на Бога, свијет

¹¹ Управо у могућности вршења вјерских обреда у просторима школе, многи представници невладиног сектора, бораца за људска права и представника секуларног, грађанског друштва, виде клерикализацију јавног простора, те нарушавање уставом прокламованог и гарантованог секуларизма. По њима, на овај начин се угрожавају људска права оних који су запосленици и ученици школе, а нису вјерници Римокатоличке цркве (Barbir-Mladinović 2016).

и човјека (*Plan i program katoličkog vjeronauka za četverogodišnje srednje škole* 2009, 13-21., *Nastavni plan i program za osnovnu školu* 2006, 336-338). Хрватско Министарство знаности, образовања и спорта је као алтернативу конфесионалној вјерској настави у средњој школи установило наставу етике, док у основношколском образовању не постоји алтернативни обавезни изборни предмет.¹²

Дана 26. фебруара 1991. године Скупштина Свеучилишта у Загребу доноси одлуку да врати Католички богословни факултет у Загребу у састав овог свеучилишта. Претходно је Извршно вијеће Сабора Републике Хрватске поништило одлуке из периода СФРЈ везане за овај факултет. Тиме је Католички богословски факултет постао државна висока школа. Осим ове високошколске установе у Републици Хрватској на државним универзитетима послују и католички богословски факултети у Ђакову и Сплиту. Битно је напоменути да Католички богословни факултет своја истурена одјељења има у Сарајеву и Ријеци. Од 2010. године у Загребу постоји и први црквени универзитет – Хрватско католичко свеучилиште. У Пули постоји Висока теолошка школа од 1993. године, а у Загребу Филозофски факултет Дружбе Исусове, те Филозофско-теолошки институт као истурено одјељење Папинског универзитета у Риму. На подручју Хрватске постоји 12 католичких средњих школа, углавном гимназија.¹³ Од 2008. године Хрватска бискупска конференција отвара католичке основне школе широм државе, а до сада су отворене 4 такве школе: у Шибенику, Пожеги, Загребу и Ријеци. Иако су ове основне и средње школе формално-правно приватне, њихово финансирање умногоме покрива хрватска држава, односно Влада Хрватске.

Кровни документ којим се одређују односи хрватске државе и вјерских заједница је *Закон о њравном њоложају вјерских заједница* (2002). У процесу евроатлантских интеграција Хрватска је имала потписати специјалне уговоре са појединим вјерским заједницама, тачније са оним вјерским скупинама које на територији Републике Хрватске имају значајан број вјерника, како би се те заједнице ставиле у правну раван и еквиваленцију са Римокатоличком црквом. Овакаве споразуме о питањима од заједничког интереса Влада Републике Хрватске је потписала са СПЦ, Исламском заједницом, Жидовском вјерском заједницом Бет Израел, Координацијом жидовских општина, Евангелистичком црквом, Реформираном кршћанском црквом, Еванђеоском (пентекостном) црквом, Кршћанском адвентистичком црквом, Савезом баптистичких цркава, Бугарском православном црквом, Македонском православном црквом и Хрватском старокатоличком црквом. Сходно овим уговорима, поменуте вјерске заједнице

¹² Једна од замјерки противника изучавања вјерске наставе у државним основним школама је управо чињеница да ученици који се одлуче да не желе похађати школски вјеронаук немају гдје провести вријеме, односно да су ти ученици препуштени сами себи, док су њихови вршњаци на вјерској настави, те да су самим тим и у подређеном положају у односу на своје вршњаке који часове вјеронауке похађају. Стога предлажу да се часови католичке вјеронауке изучавају ван наставног времена, или само на првом и посљедњем школском часу (Barbir-Mladinović 2016).

¹³ Ријеч је о јавним општим гимназијама и средњим школама, које дјелују у окриљу Римокатоличке цркве са статусом приватних школа са правом јавности.

имају право организовати вјерску наставу, односно своју конфесионалну вјеронауку у основним и средњим школама, који ће у школском систему Хрватске егзистирати под истим условима као и католичка вјеронаука. Услов за формирање школског одјељења за изучавање конфесионалне вјеронауке за све вјерске заједнице је да постоји 7 ученика који су се изјаснили да желе изучавати вјеронауку одређене вјерске заједнице. Овим уговорима конфесионалне вјеронауке других вјерских деноминација дошле су у исту правну равноту и стекле једнака права са римокатоличком вјеронауком.¹⁴

Српска Православна Црква у Хрватској оснивач је двије средњошколске установе: Богословије Света Три Јерарха у манастиру Крка (обновљена 2001. године, након десетогодишњег прекида рада) и Српске православне опће гимназије „Кантакузина Катарина Бранковић“ (установљена 2005. године). Од 1992. године у Загребу егзистирају исламска медреса и исламска гимназија др Ахмеда Смајловића, која је 2000. године уврштена у састав приватних средњих школа Хрватске са правом јавности, какав статус има и српска гимназија.

Вјерско образовање у Босни и Херцеговини

Пожар ратних ватри се убрзо са хрватских ратишта проширио и на национално још трусније подручје – некадашњу Републику Босну и Херцеговину. Узаврелу политичку ситуацију, која је настала појавом демократског вишестраначја, а са њиме и ренесансом национално освијешћених политичких струјања, додатно ће закомпликовати референдум на коме су Хрвати и Муслимани прегласали Србе, који су га бојкотовали, а који су махом били за останак Босне и Херцеговине у склопу СФРЈ. Резултат овог референдума, којим се 92,7 % грађана БиХ без Срба изјаснило за излазак из оквира СФРЈ, биће увод у најкрвавији и најдужи сукоб на европском тлу након Другог свјетског рата. Датум одржавања референдума, 29. фебруар и 1. март 1992. године, одредница је за почетак тог рата, који ће се формално завршити 21. новембра 1995. парафирањем Дејтонског мировног споразума, који је потписан неколико дана касније – 14. децембра у Паризу.

Анекс 4 овог мировног споразума уједно је и Устав Републике Босне и Херцеговине. У поменутом уставу слобода вјероисповијести је загарантовано

¹⁴ Иако је формална и правна равноправност међу вјерским заједницама прокламована, уставно загарантована и, у сваком случају, похвална, толико, ипак, забрињавају све чешћи гласови и вијести о угрожавању оних који изучавају неку другу вјеронауку осим католичке, о њиховом стигматизовању, застрашивању и другим облицима насиља над њима. Овакви видови насиља нарочито су изражени према ученицима српске националности и православне вјероисповијести, који желе изучавати православну вјеронауку. Услед тога, све је већи број ученика – православних Срба који желе похађати католичку вјеронауку, управо да би избјегли овакве видове насиља (по мишљењу др Милорада Пуповца, председника Српског народног вијећа у Хрватској, ради се о 14000 ученика). Присутан је и веома болан феномен католичког прозелитизма над ученицима православне вјероисповијести, којим се они разним манипулацијама покатоличавају, одводе на католичку причест, итд. Забрињава и чињеница да католички епископат, иако упознат са овим појавама, осим благих формалних и вербалних прекора није учинила ништа конкретно да се овакве појаве спречије (Милосављевић 2013).

људско право (*Устав Босне и Херцеговине*, члан 2, став 3), а исто право гарантује се и свим законским актима којима се регулишу питања вјероисповијести, међу којима је кровни Закон о слободи вјере и правном положају цркава и вјерских заједница у Босни и Херцеговини (члан 4).

Вјерска настава се на одређеним дијеловима територије Босне и Херцеговине почела изводити већ од 1992. године.¹⁵ Заправо, она се од септембра те године изучава у основним школама Републике Српске,¹⁶ на основу тадашњег Закона о основном образовању и васпитању, којим је (православна) вјеронаука постала обавезан предмет. Од тада до данас вјеронаука у просвјетно-образовном систему Републике Српске има непрекидни континуитет, с тим да је каснијим реформама образовања она постала изборни предмет, који се третира као и остали обавезни предмети, те је постала конфесионална, односно поред православне вјеронауке, ученици у Српској могу изучавати и вјеронауке осталих конфесија. У другим дијеловима Босне и Херцеговине вјеронаука није свугдје истовремено уведена у школски систем, нити се у истом, еквивалентном обиму и квалитету она изучавала. У дијеловима БиХ који су били претежно насељени хрватским становништвом и које су контролисале хрватске војне снаге, католичка вјеронаука уведена је по угледу на праксу у Републици Хрватској. У неким школама у Сарајеву вјеронаука је уведена још у току школске 1991/1992. године. Са друге стране, на примјер, у Бихаћу и околини исламска вјерска настава, која је ради лакшег прихватања у народу имала назив „Исламска култура и цивилизација“, уведена је од октобра 1992. године као обавезан предмет у свим јавним основним и средњим школама овог округа. Систематског увођења вјеронауке, на подручју које није било под српском тробојком, које би било законски регулисано на цијелом том подручју

¹⁵ Битно је напоменути да су се припреме за увођење вјеронауке у школски систем СР Босне и Херцеговине почеле вршити и прије ескалације рата. Ове припреме вршене су заједничким снагама вјерских деноминација и државних институција. Тим поводом био је организован сусрет вјерских великодостојника (Салиха Чолаковића, председника Мешихата Исламске заједнице, епископа Василија (Качавенде), надбискупа Винка Пуљића, провинцијала Босне Сребрне Петра Анђеловића и председника Јеврејске општине Ивице Черешњака) са министром образовања, науке, културе и физичке културе др Нихадом Хасићем, у септембру 1991. године. На овом састанку договорено је да се конфесионална вјеронаука уведе као обавезни изборни предмет у свим државним основним и средњим школама, почев од школске 1992/1993. године. Састављање планова и програма вјерских настава стављено је овим договором у задатак вјерским заједницама и црквама. Као и на многим другим мјестима и на овом састанку вјерски високодостојници позивали су и заједнички апеловали на смиривање политичких тензија и на мир.

¹⁶ У настојањима да заштите своје националне интересе политички представници српског народа формирали су 24. октобра 1991. године посебну скупштину под називом „Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини“. Дана 9. јануара 1992. године, у Сарајеву, ова скупштина је прогласила „Републику српског народа Босне и Херцеговине“ као федералну јединицу Југославије, док је 28. фебруара донесен *Устав Српске Републике Босне и Херцеговине*, у којем стоји да територија ове републике обухвата српске аутономне области, општине и друге српске етничке ентитете у СР Босни и Херцеговини. Република би се састојала не само од свих подручја гдје су Срби били већина, него такође „и подручја на којима је српски народ остао у мањини због геноцида који је над њим извршен у Другом свјетском рату“. Дана 12. августа 1992. године назив Српска Република Босна и Херцеговина је промијењен у Република Српска.

до 1994. године није било. Вјерска поука (исламска или католичка) увођена је на окружном или општинском нивоу, па чак често и на школском нивоу, иницијативом директора или родитеља и других актера. У неким државним основним и средњим школама вјеронаука као предмет није била уведена све до 1994. године. Тек ће допуном Наставног плана и програма 1994. године вјерско образовање бити уведено у свим основним и средњим школама на подручјима које се тада већ звало Федерација Босне и Херцеговине.¹⁷ Министарство образовања Босне и Херцеговине (које је тада било признато само у федералном дијелу) донијело је у одлуку да се вјерска настава има спроводити као изборни предмет, према пет наставних планова и програма вјеронауке: исламске, православне, католичке, јеврејске и адвентистичке. Да ли је заиста постојала икаква реална могућност да се у тим смутним временима православна вјеронаука организује и спроведе у дјело у школама на тлу Федерације БиХ, тешко је говорити. О самом појављивању православног свештеника или вјероучитеља у холу неке федерацијске школе – још теже. Како било, теоретска могућност је постојала и она је дала простор да се у каснијим плановима и програмима, када је повратак православног народа и свештенства у Федерацију омогућен и осигуран, реализују часови православне вјеронауке.

Из рата је Босна и Херцеговина изашла као сложена држава састављена од два ентитета: Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине, како је то предвиђено Дејтонским мировним споразумом, односно Уставом БиХ. Арбитражном одлуком од 8. марта 2000. године, поред ове двије државотворне јединице, као посебна административна цјелина постоји и Дистрикт Брчко. За разлику од Републике Српске, која има централизовану законодавну, извршну и судску власт, Федерација Босне и Херцеговине подијељена је на 10 кантона, од којих сваки има засебне механизме управљања и одлучивања. Из реченог се да примијетити колико је БиХ сложен административно-правни систем. Дејтонским споразумом држава БиХ задржала је узак круг ингеренција, које се углавном тичу титуларних међународних дипломатских представљања БиХ, које је било у надлежности трочланог предсједништва, док је већи дио овлашћења остао на ентитетским и кантоналним нивоима власти. Временом ће, међутим, интервенцијама „Високих представника“ у БиХ велики дио тих овлашћења бити пренијет на заједничке органе БиХ. Област образовања пак остала је до данас у оквиру надлежности ентитета, односно, у Федерацији – кантона, иако је било доста покушаја да се и ова област пребаци на ниво Вијећа министара БиХ, на уштрб ентитетских или кантоналних влада. Сходно томе, област образовања, па и вјерске поуке, за сваки ентитет, односно кантон, регулише се засебним ентитетским – кантоналним

¹⁷ Премда и многи међународни фактори, а нарочито политички представници Бошњака, покушавају грађански рат у Босни и Херцеговини представити као војну агресију СР Југославије, односно Србије на БиХ, он то није био. То се јасно види из чињенице да ратни сукоби на простору БиХ нису вођени само у смјеру Срби – босански Муслимани и Хрвати, него су сукоби постојали и између сама друга два народа. Ови сукоби престају Вашингтонским споразумом од 18. марта 1994. године, којим је установљена Федерација БиХ.

законима. На нивоу БиХ постоји само Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини, донијет 2003. године на Парламентарној скупштини БиХ. Члан 9. овог закона штити вјерске слободе, толеранцију и културу дијалога. Остављено је право на самосталан избор коју од професионалних вјеронаука ученик жели похађати, као и да ли уопште жели да похађа вјерску наставу. Ученици који се изјасне да неће похађати часове вјеронауке, сходно овом закону, не смију ни на који начин бити доведени у неповољну позицију у односу на друге ученике. Такође, овај закон изричито забрањује развијање вјерске, расне, националне, полне и сексуалне нетрпељивости код ученика, те се наводи: „У наставним и другим активностима у школи се не могу употребљавати или излагати дидактички и други материјали, нити давати изјаве од стране наставника и другог школског особља, који би се оправдано могли сматрати увредљивим за језик, културу и религију ученика који припадају било којој националној, етничкој групи или религији“ (*Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини*, 2003, чл. 10).

Скоро идентичним ријечима о вјерском образовању исте правне одредбе даје и Закон о основном образовању и васпитању Републике Српске, 13. и 14. члан. Федерација БиХ нема кровни, јединствени закон о образовању који би се примјењивао на цијелој њеној територији. Регулисање законских норматива о образовању у овом босанскохерцеговачком ентитету остаје у домену кантоналних влада и парламената. Сваки од федералних кантона има слободу како ће уредити вјерску наставу у својим школама, а ограничен је Оквирним законом о основном и средњем образовању Босне и Херцеговине, те оквирним уговорима које је БиХ потписала са Светом Столицом и СПЦ, по угледу на Хрватску.¹⁸

¹⁸ У Босни и Херцеговини још нису потписани уговори између државе и Исламске заједнице, Јеврејске заједнице и других мањих вјерских организација. Ови уговори су тренутно у процесу израде и формулисања, те њиховог усвајања у Парламенту БиХ, након чега би успједило њихово ратификовање. БиХ је имала турбуленције на политичкој сцени и у погледу потписивања до сада потписаних уговора. Наиме, уговор са Светом Столицом се јуридикчки посматра као међународни, тачније међудржавни уговор двије суверене државе, док то није случај са СПЦ и Исламском заједницом. Бошњачки члан предсједништва БиХ Харис Силајдић стога је оспоравао потписивање оваког уговора са СПЦ, а разлоге за ово оспоравање он је изналазио у недостатку државотворног карактера СПЦ, јер за разлику од Ватикана, српска Црква није држава. Како год, гласовима друга два члана Предсједништва овај уговор је ратификован 2008. године. Правно, овај споразум има међународни значај, јер има статус уговора БиХ са организацијом, у овом случају црквом, са сједиштем у иностранству, конкретно у Србији. Уговор са Исламском заједницом у БиХ ушао је у скупштинску процедуру 2015. године, 7 до 8 година након потписивања уговора са двије хришћанске цркве. Овај је уговор такође послужио као погодан тло за политизацију која се користила у дневностраначке сврхе, те иако је у Вијећу министара БиХ текст уговора усвојен, он још увијек није ратификован у Предсједништву БиХ. За разлику од претходна два уговора, овај нема међународни карактер, јер је сједиште Исламске заједнице Босне и Херцеговине у БиХ. Суштински, ови уговори, иако онај са Ватиканом има међудржавни карактер, тичу се вјерских слобода и религијских садржаја, те се мора обезбиједити реципроцитет и једнакоправност за све три већинске конфесије у БиХ, али и за друге вјерске заједнице. Већ сам текст уговора БиХ и Исламске заједнице тај реципроцитет нарушава, јер би према њему муслимани у БиХ имали повлашћенији положај у односу на друге (право на плаћене паузе у току радног времена ради вршења вјерских обреда – дневних клањања, плаћено одсуство с посла ради хаџилука, као вјерске обавезе муслимана,

Вјерска настава у Републици Српској

Наставним планом и програмом у Републици Српској предвиђено је да се вјеронаука, као изборни предмет, изучава у основној школи 1 час седмично. Сходно Закону о основном образовању, родитељи се на почетку школовања изјашњавају да ли желе да им дијете похађа наставу вјеронауке, те коју вјеронауку желе изучавати (исламску, православну или католичку) (*Закон о основном образовању и васпитању*, чл. 13). Ова се одлука не може у току основношколског образовања касније мијењати (Бањац 2008). Ученицима који похађају неку од вјеронаука, овај предмет је изједначен са осталим обавезним предметима, што значи да се он оцјењује нумеричком оцјеном која улази у свједочанство и општи просјек оцјена. Час вјеронауке мора се држати у оквиру редовних часова, те се може организовати и додатна и допунска настава из овог предмета. Такође, вјероучитељи у договору са школским властима и ученицима могу организовати ваннаставне секције. У погледу тога школе преко наставе вјеронауке одржавају значајне видове сарадње са локалним заједницама и другим институцијама, што је до сада давало изузетно позитивне резултате. Три највеће конфесије немају већих замјерки у погледу реализације вјерске наставе у овом ентитету.

Ученицима чији се родитељи изјасне да не желе да њихова дјеца похађају вјерску наставу није дата могућност избора неког алтернативног предмета. Невладине организације и жестоки заговорници секуларизма у погледу тога често дижу свој глас, којим желе да нагласе неравноправност мањих вјерских заједница или оних који се изјашњавају као атеисти или агностици.

Према важећој законској регулативи (*Закон о основном образовању*, чл. 113. став 3), вјероучитеља бира директор школе, а на приједлог надлежне вјерске заједнице. Вјероучитељ који је ангажован као свештеник, имам или вјерски службеник у оквиру неке вјерске заједнице, са школом заснива „Уговор о допунском раду“, док они вјероучитељи који су радно ангажовани само у школи, са школом заснивају уговоре као и наставници других школских предмета (чл. 106). Законом је предвиђено да вјероучитељи морају имати високу стручну спрему, односно завршен први циклус студија, но у пракси ова се одлука још увијек не проводи у свим школама, будући да држава синхронизира вјерским заједницама услед мањка образованог и квалификованог наставног кадра. Ипак, број стручно квалификованих наставника је из године у годину све већи. Радна права и положај вјероучитеља у школама у истој је правној равни са предметним наставницима других предмета.

Од 2016/2017. школске године настава конфесионалне вјеронауке требало би да се уведе и у средњошколски систем. Наставни план и програм је већ усвојен, а надлежне вјерске заједнице и њихови катихетски уреди имају задатак да изврше конкурсну процедуру за избор средњошколских учбеника. Настава вјеронауке у средњошколском образовању биће установљена и дефинисана као и у току основношколског образовања – изборни предмет, изједначен са осталим

више од 5 плаћених слободних дана за потребе вјерских празника, колико је предвиђено нацртом Закона о празницима БиХ, који је у скупштинској процедури, итд).

обавезним предметима, који се изучава на бази једног часа седмично. Тренутно је у средњим школама у РС као обавезан предмет присутна „култура религија“ – неконфесионални облик религијског образовања. Овај предмет се изучава у току једног полугодишта у оквиру средњошколског наставног предмета „демократија и људска права“, који предају наставници и професори из области хуманистичких наука. Своје постојање, откако је уврштен у просвјетни систем РС, до сада није оправдао. У самом уџбенику за овај предмет постоје многа мјеста која вријеђају вјерска осјећања ученика који се изјашњавају као вјерници. Стиче се утисак да прокламација секуларизама, због кога је овај предмет и ушао у школе, заправо има за циљ афирмацију атеистичких ставова. Због тога су вјерске заједнице веома бурно реаговале на увођење овог предмета у средње школе.

Вјерска настава у Дистрикту Брчко

Дистрикт Брчко такође у свом школском систему има вјерско образовање. Вјеронаука се у овој административној јединици БиХ изучава као изборни предмет у основној школи, слично као и у Републици Српској, с том разликом да постоји алтернативни предмет за оне ученике који не похађају вјерску наставу – животни ставови и вјештине. Заступљене су све три конфесионалне вјеронауке. Такође, већ су постигнути оквирни договори да се од 2016/2017. школске године конфесионална вјеронаука, као изборни предмет, уведе и у брчанске средње школе, гдје би као алтернативни предмет била понуђена етика. Ученицима који су се изјаснили да желе да похађају вјеронауку, она постаје обавезан предмет који се оцјењује и чија оцјена улази у просјек оцјена и свједочанство. Интересантно је да о вјерском образовању у *Закону о образовању у основним и средњим школама Брчко дистрикта Босне и Херцеговине* нема ни помена, него је оно уређено нижекатегорисаним одлукама и уредбама. Заправо, вјерска настава у основне школе уведена је, као и други алтернативни изборни предмет у овој територијалној јединици – „животне вјештине и ставови“, налогом међународног супервизора у Дистрикту Брчко.

Вјерска настава у Федерацији Босне и Херцеговине

У федерацијском дијелу Босне и Херцеговине, стање вјеронауке је сложено и разнолично. Кантоналне власти различито уређују поље вјерског образовања. У сваком случају, као изборни предмет, по статусу изједначен са осталим обавезним предметима, конфесионална вјеронаука се изводи у свих 10 босанскохерцеговачких кантона у свим државним основним и средњим школама. У појединим кантонима, као алтернатива вјерском образовању, нуди се изучавање етике. Етика се као алтернативан изборни предмет, умјесто вјеронауке, може изабрати и у католичким основним и средњим школама.

Да бисмо лакше изложили са колико је часова настава вјеронауке заступљена у основном и средњем образовању у федерацијским кантонима, овдје доносимо табеларни приказ.

Разред	Основна школа									Средња школа			
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	1.	2.	3.	4.
Унско-сански кантон	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Посавски кантон	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Тузлански кантон	1	1	1	1	2	2	2	1	1	1	1	-	-
Зеничко-добојски кантон	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Босанско-подрињски к.	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Средњо-босански кантон	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Херцеговачко-неретвански кантон	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Западно-херцеговачки кантон	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Кантон Сарајево	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-
Ливањски кантон	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1

У већини федералних кантона није понуђен алтернативан изборни предмет, а нарочито у току основношколског образовања. У Кантону Сарајево, пак, као алтернатива вјеронауци у основној школи понуђена су два школска предмета: „Друштво, култура, религија“ и „Здрави животни стилови“. У Зеничко-добојском кантону алтернатива вјеронауци је предмет „Култура и заједница“. У Тузланском кантону осим вјеронауке постоји и предмет „Култура религије“, који је такође изборни, те се ученици морају одредити за један од ова два предмета. У средњим школама углавном постоји алтернативни изборни предмет, а то су или култура религија или етика. Уколико се у школи реализује неки од алтернативних предмета, онда се сви ученици морају одредити за један од понуђених изборних предмета. У појединим кантонима оцјене из вјеронауке и осталих изборних предмета не улазе у просјек за израчунавање закључне оцјене (такав је случај у Тузланском и Сарајевском кантону).

Овако сложена законска регулатива по питању вјерске наставе у федералном дијелу БиХ захтијева одређену хомогенизацију, јер се стиче утисак да су права вјерујућих ученика и родитеља у неким кантонима више уважена, а у неким мање. Такође, положај оних који не желе похађати ниједну од понуђених конфесионалних вјеронаука није на подручју цијеле Федерације у једнаком праву. Стога су све гласнији заговорници да се питање вјерске наставе и других алтернативних предмета ријешити јединственим законом на нивоу цијеле ФБиХ, па чак и цијеле Босне и Херцеговине, али конкретних корака за изналагање законских рјешења о овом питању још нема. Такође, примјетно је да се противљење вјерској настави више осјети у већим, градским срединама.

Правни положај наставника вјерске наставе у Федерацији БиХ је равноправан са наставницима других предмета. Стручне предаваче вјерске наставе постављају цркве, односно вјерске заједнице (*Закон о слободи вјере и њиховом положају цркава и вјерских заједница у Босни и Херцеговини*, чл. 4, став 1).

Вјерске школе у Босни и Херцеговини

Сходно важећем *Закону о слободи вјере и њиховом положају цркава и вјерских заједница у Босни и Херцеговини*, вјерску поуку представници цркава и вјерских заједница могу вршити и у посебним, вјерским школама, у којима ће школовати своје будуће вјерске службенике (свештенике, имаме, итд), али имају право оснивати своје властите (приватне) школске и културне установе са правом јавности, тј. приватне основне и средње школе, те високе школе.

Српска Православна Црква оснивач је једне средње богословске школе – Богословије Светог Петра Дабробосанског у Фочи, те једне високошколске установе – Богословског факултета Светог Василија Острошког, у истом граду. Ове двије образовне установе настављачи су традиције чувене Богословије у Рељеву. Богословски факултет ради у саставу Универзитета у Источном Сарајеву, док је Богословија у званичном регистру јавних средњих школа Републике Српске. Њихов рад се дијелом финансира средствима из буџета Републике Српске, мада као вјерске школе имају извјесну аутономију.

Исламска вјерска заједница у Босни и Херцеговини оснивач је шест медреса (Бехрам-бегове у Тузли, Елчи Ибрахим-пашине у Травнику, Гази Хусрев-бегове у Сарајеву, медресе „Џемалуддин еф. Чаушевић“ у Цазину, Карађоз-бегове у Мостару, медреса „Осман еф. Рецовић“ у Високом) те једне у Србији, тачније медресе Гази Иса-бег у Новом Пазару. Такође, Исламска заједница у Босни и Херцеговини оснивач је три високошколске установе: Факултета исламских наука у Сарајеву, Исламског педагошког факултета у Зеници и Исламског педагошког факултета у Бихаћу. Све три поменуте високошколске установе своју образовну дјелатност врше као придружене чланице државних универзитета у њиховим градовима.

Католичке богословије и сјеменишта смјештени су у главном граду БиХ – Сарајеву. У Сарајеву се налазе и двије високошколске католичке установе: Католички богословни факултет и Фрањевачка теологија. Похвалан је труд и ангажман Католичке цркве у БиХ на пољу отварања јавних католичких основних и средњих школа. Католички школски центри већ су отворени у неколико већих градова БиХ и стекли су углед и репутацију престижних школа, чак и међу ученицима православне и муслиманске вјероисповијести, који се често уписују у ове школске установе, гдје имају све слободе и права, те приступ националној групи наставних предмета и својственим вјеронаукама.

Вјерско образовање у Србији

Посљедња која је увела вјеронауку у свој образовни систем је Република Србија. Управо на примјеру Србије се јасно види да школски предмет вјерске наставе није посљедица буђења „национализма“ и политичких програма националне, десне оријентације, него посљедица демократских промјена. Вјеронаука у школство Србије није уведена деведесетих година XX вијека, у вријеме националне политике, оличене у лику оспораваног, у свијету и код нас, социјалистичког и прокомунистичког националног лидера Слободана Милошевића, него тек почетком XXI вијека. Вјеронаука је у школске клупе у Србији стигла на крилима демократије. Долазак демократије у Србију умногоме је потпомогао Запад, често и не бирајући средства како би се она населила овдје. То је случај не само у Србији него на цијелом подручју Балкана.

Недуго након демократских промјена и петооктобарског обарања са власти Слободана Милошевића 2000. године, Синод СПЦ упутио је молбу релевантним државним институцијама да се у школски систем Србије врати¹⁹ вјеронаука. Ову молбу подржале су и друге цркве и вјерске заједнице. Већ у школској 2001/2002. години изучавање вјеронауке, као изборног предмета, започето је у првим разредима државних основних и средњих школа у Србији,²⁰ на основу *Уредбе о организовању и осјиваривању верске наставе и наставе алтернативног предмета у основној и средњој школи* (2001). Сходно овој уредби, ученици, тачније речено – за њих њихови родитељи и законски старатељи, имали су право да бирају да ли желе да похађају једну од понуђених конфесионалних вјеронаука или алтернативни предмет, чији назив у самој Уредби није био прецизно одређен, као ни у каснијим законима, него је његов тачан назив донио министар просвјете посебним актом. Онима који се опредјеле за један од понуђених изборних предмета, он постаје обавезан. У првој години реализације ове Уредбе била је допуштена могућност да ученици не изаберу ниједан од понуђених изборних предмета, но ова одлука је већ у школској 2002/2003. години преиначена, те су се ученици морали опредјелити за један од понуђених школских предмета. Постепено је, годину за годином, настава вјеронауке, као и настава алтернативног предмета – „Грађанско васпитање“, уведена у све разреде основне и средње школе. Оба изборна предмета се оцјењују описном оцјеном, која се уписује у свједочанство, али не улази у средњу оцјену.

Област вјерске поуке у државним школама регулисана је сљедећим законима и подзаконским актима:

¹⁹ Терминолошки правилније је рећи да је вјеронаука у школске системе на овим просторицама „враћена“, а не „уведена“. Враћена је након њеног полувјековног избацивања из просвјетно – образовног система. Заправо, враћањем науке о вјери у васпитно-образовни програм основних и средњих школа, исправљена је неправда и дискриминација коју је КПЈ учинила вјерским заједницама.

²⁰ Вјеронаука тада није уведена у Црној Гори, иако су у том периоду ове двије републике чиниле СР Југославију, а потом и државну заједницу Србије и Црне Горе.

- Уредбом о организовању и остваривању верске наставе и наставе алтернативног предмета у основној и средњој школи, којом је ова врста наставе враћена у просвјетни систем Републике Србије;
- Законом о основама система образовања и васпитања;
- Законом о основној школи (1992), тачније Законом о изменама и допунама закона о основној школи из 2002. године;
- Законом о основној школи (1992), опет, прецизније речено, његовим измјенама и допунама из 2002. године;
- Законом о црквама и вјерским заједницама из 2006. године, такође се потврђује право вјерских заједница да у државним школама врше вјерско образовање оних који то својом слободном вољом или својих родитеља желе, те се потврђује право да вјерске заједнице и цркве оснивају своје школске установе свих профила.

Право да изводе вјерску наставу у основним и средњим школама имају оне вјерске заједнице и цркве које су у члану 10. Закона о црквама и вјерским заједницама окарактерисане као „традиционалне цркве и верске заједнице“, а то су: Српска Православна Црква, Римокатоличка црква, Словачка евангеличка црква, Реформатска хришћанска црква и Евангеличка хришћанска црква, те Исламска вјерска заједница и Јеврејска вјерска заједница. Наставни план и прогам из конфесионалних вјеронаука, као и прикладне уџбенике и наставна средства, доноси, на приједлог вјерских заједница, Министарство просвете у договору са Министарством вера, које је у међувремену укинута, те је његово задужење преузела Управа за сарадњу са црквама и верским заједницама при Министарству правде Владе Републике Србије. Вјероучитеље задужене за рад у настави предлажу надлежне вјерске заједнице на почетку сваке школске године. Наставници вјеронауке већ дуги низ година нису због тога у равноправном радном статусу са осталим наставницима, јер је рад на неодређено вријеме, а са тиме и повезане радне и правне бенефиције, за њих још увијек немогућ. Настава вјеронауке се изводи на бази једног школског часа седмично.

Све вјерске заједнице имају право оснивати своја богословска училишта, али и друге јавне основне, средње и високе школе. Велика неправда према СПЦ је исправљена и враћањем Богословског факултета СПЦ у окриље Универзитета у Београду, чији је овај факултет и један од оснивача. За разлику од Хрватске и Босне и Херцеговине, цркве и вјерске заједнице још увијек нису отвориле вјерске јавне основне, средње или високошколске установе, иако на то имају право.

Вјерска настава у Црној Гори и Македонији

Најмлађа држава на тлу европског континента, Црна Гора, једна је од ријетких европских земаља која нема никакву форму (ни мултиконфесионалну, ни једноконфесионалну) вјерске наставе. Власт у Црној Гори, иако се декларише као високодемократска и веома гласно и агресивно пропагира демократске тековине осамостањене, модерне црногорске државе, у својим поступцима веома често

крши неке од демократских и људских вриједности. Речено се, прије свега, односи на многа кршења демократских права СПЦ у Црној Гори, возглављеној у Архиепископији цетињској и Митрополији црногорско-приморској и другим епархијама СПЦ на тлу Црне Горе. Прогон свештенства, оспоравање и отежавање рада, узурпација црквене имовине, па чак и храмова и других богослужбених простора, неријетка су појава у новијој црногорској историји. Једина богословска школа СПЦ на тлу Црне Горе – Богословија Светог Петра Цетињског у Цетињу, мета је учесталих напада хулигана, који неријетко прођу некажњено. Вапаји и апели митрополита Амфилохија (Радовића), те других епископа и свештенства Црне Горе, да се поштују основна и исконска људска права и слободе вјере, да се поштују права својине, те да се не угрожава безбједност и живот вјерујућих, од стране црногорских државних чиновника бивају окарактерисани као грубо мијешање Цркве у државне послове, те као Митрополитов говор мржње. Постоје покушаји, који у оваквој политичкој атмосфери у датом времену бивају успјешни, да се дискриминаторски став према СПЦ на тлу Црне Горе уведе и у званичне законске прописе, чиме би се легализовао својеврсни прогон СПЦ и српског народа, језика и културе са тла Црне Горе.²¹

Слична ситуација је и у БЈР Македонији, гдје се Српска Црква налази под жестокиим прогоном званичних власти. Људска права се у ове двије бивше југословенске републике скоро свакодневно крше. У Македонији је након само једне године вјерске наставе у јавним школама Уставни суд ове државе овај школски предмет прогласио неуставним јер, по мишљењу суда, крши основе секуларног друштва. Из реченог се да лако извући закључак – гдје нема демократије, нема ни вјеронауке.

Библиографија

Извори

Устави

Устав Босне и Херцеговине (1995). преузето 12. јуна 2016. године са: http://www.mpr.gov.ba/biblioteka/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf (званични сајт Министарства правде Босне и Херцеговине).

„Ustava Republike Slovenije” (1991), у: *Uradni list RS*, бр. 33/91-I,10. Ljubljana: Uradni list.

„Ustav Republike Hrvatske – pročišćeni tekst“ (2010), у: *Narodne novine*, br. 85/2010. Zagreb: Narodne novine.

„Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије“ (1963), у: *Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије*, година XIX, број 14. Београд: Службени лист СФРЈ.

²¹ О овоме види: Џомић, В. (2013). *Црква и држава у Црној Гори*. Подгорица-Цетиње: Светигора, Октоих.

„Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије“ (1974), у: *Службени листи Социјалистичке Федеративне Републике Југославије*, година XXX, број 9. Београд: Службени лист СФРЈ.

Устав Федеративне Народне Републике Југославије (1946). Београд: без назначеног издавача.

Закони и подзаконски акти

„Закон о изменама и допунама закона о основној школи“ (2002), у: *Службени гласник Републике Србије*, бр. 22/02. Београд: Службени гласник.

„Закон о изменама и допунама закона о средњој школи“ (2002), у: *Службени гласник Републике Србије*, бр. 22/03. Београд: Службени гласник.

Закону о образовању у основним и средњим школама Брчко дисјтриктиа Босне и Херцеговине (2008), преузето 20. маја 2016. године са: <http://skupstinabd.ba/3-zakon/sr/Zakon%20o%20obrazovanju%20u%20osnovnim%20i%20srednjim%20s--kolama/000%2010-08%20Zakon%20o%20obrazovanju%20u%20osnovnim%20i%20srednjim%20skolama%20Brc--ko%20Distrikta%20BiH.pdf>.

Закон о одгоју и образовању у основној и средњој школи (2008), у: *Народне новине*, бр. 87/08., измјене и допуне закону у 86/09., 92/10., 105/10., 90/11., 16/12., 86/12. 94/13. и 152/14. Загреб: Народне новине.

„Закон о основној школи“ (1992), у: *Службени гласник Републике Србије*, бр. 50/92. Београд: Службени гласник.

Закон о основном образовању и васпитању Републике Српске, преузето 20. маја 2016. године са: http://www.djeca.rs.ba/uploaded/Zakon_o_osnovnom_obrazovanju.pdf (званична веб страница Омбудсмана за дјecu Републике Српске).

Закон о правном положају вјерских заједница (2002). у: *Народне новине*, бр. 83/2002. Загреб: Народне новине.

Закон о слободи вјере и правном положају црква и вјерских заједница у Босни и Херцеговини, преузето 19. маја 2016. године са <http://www.mpr.gov.ba/biblioteka/zakoni/sr/ZAKON%20o%20slobodi%20vjere.pdf> (званична веб страница Министарства правде Босне и Херцеговине).

„Закон о средњој школи“ (1992), у: *Службени гласник Републике Србије*, бр. 50/92. Београд: Службени гласник.

„Закон о црквама и вјерским заједницама“ (2006), у: *Службени гласник Републике Србије*, бр. 36/2006. Београд: Службени гласник.

Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини, преузето 19. маја 2016. године са: http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/ sektor_obrazovanje/dokumenti/zakoni/default.aspx?id=693&langTag=sr-SP-Cyrl (званична веб страница Министарства цивилних послова Босне и Херцеговине).

Уговор између Свете Столице и Републике Хрватске о сарадњи на подручју одгоја и кulture (1996), преузето 12. маја 2016. са <http://www.nku.hbk.hr/> (званична веб страница Националног катехетског уреда Хрватске бискупске конференције).

„Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Srpske pravoslavne crkve u Republici Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa“ (2003), у: *Narodne novine*, br. 196/2003. Zagreb: Narodne novine.

„Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Islamske zajednice u Republici Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa“ (2003), у: *Narodne novine*, br. 196/2003. Zagreb: Narodne novine.

„Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Evangelističke crkve u Republici Hrvatskoj i Reformirane kršćanske crkve u Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa“ (2003), у: *Narodne novine*, br. 196/2003. Zagreb: Narodne novine.

„Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Evanđeoske (Pentekostne) crkve u Republici Hrvatskoj, Kršćanske adventističke crkve u Republici Hrvatskoj i Saveza baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa“ (2003), у: *Narodne novine*, br. 196/2003. Zagreb: Narodne novine.

„Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Bugarske pravoslavne crkve u Hrvatskoj, Hrvatske starokatoličke crkve u Republici Hrvatskoj i Makedonske pravoslavne crkve u Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa“ (2003), у: *Narodne novine*, br. 196/2003. Zagreb: Narodne novine.

„Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Koordinacije židovskih općina u Republici Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa“ (2010), у: *Narodne novine*, br. 4/2012. Zagreb: Narodne novine.

„Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Židovske vjerske zajednice Bet Israel u Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa“ (2011), у: *Narodne novine*, br. 4/2012. Zagreb: Narodne novine.

„Ugovor o katoličkom vjeronauku u javnim školama i vjerskom odgoju u javnim predškolskim ustanovama“ (1999), преузето 12. маја 2016. са: <http://www.nku.hbk.hr/> (званична веб страница Националног катехетског уреда Хрватске бискупске конференције).

„Уредба о организовању и остваривању верске наставе и наставе алтернативног предмета у основној и средњој школи“ (2001), у: *Службени гласник Републике Србије*, бр. 46/01. Београд: Службени гласник.

Temeljni ugovor između Svete Stolice i Bosne i Hercegovine, преузето 20. маја 2016. са: http://www.ktabkbih.net/files/file/Temeljni_ugovor.pdf (званична веб страница Католичке тисковне агенције Бискупске конференције Босне и Херцеговине).

Литература

Ђирилична

Бранковић, Т. (2007). „Савез комуниста Југославије и религија са освртом на законску регулативу и праксу“, у: *Полиџиколоџија религије*, година I, број 2. Београд: Центар за проучавање религије и верску толеранцију, стр. стр. 81-96.

Јовић, Р. (2011). „Историјат верске наставе у Србији“, у: Гашић-Павишић С., Шевкушић С. (уредници). *Верска настава у београдским школама*. Београд: Педагошко-катихетски институт Православног богословског факултета у Београду, стр. 95-108.

Кубурић, З. (2002). „Веронаука као део реформе образовања”, у: З. Кубурић: *Религија, веронаука, толеранција*. Београд: ЦЕИР, стр. 117-127.

Кубурић, З. (2003). „Реализација верске наставе у основној и средњој школи”, у: *Верска настава и грађанско васпитање у школама у Србији*. Београд: Институт за педагошка истраживања, стр. 98-124.

Кубурић, З., Зуковић, С. (2010). *Верска настава у школи*. Нови Сад: ЦЕИР, Савез педагошких друштава Војводине.

Петровић Тодосијевић, С. (2016). *Социјализам у школској кљуи. Реформа основношколској сисџема у Србији 1944-1959*. Докторски рад. Београд: Универзитет Сингидунум.

Радић, Р. (2002). *Држава и верске заједнице 1945-1970, Први гео: 1945-1953*. Београд: Институт за новију историју Србије.

Џомић, В. (2013). *Црква и држава у Црној Гори, Подгорица-Цетиње: Светигора, Октоих*.

Лаиинична

Buršić, I. (2013). *Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

Blažević, V. (1995). *Služenje miru – Ivan Pavao II i Sveta Stolica za mir u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (1991-1995.)*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Eterović, N. (2001). *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*, Zagreb: Glas Koncila.

Janković, M. (1952). *Škola i religija*, Beograd: Narodna knjiga.

Nastavni plan i program za osnovnu školu (2006). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.

Nikolić, M. (2011). *Ekumenski odnosi Srpske pravoslavne i Rimokatoličke crkve 1962-2000*. Beograd: Službeni glasnik.

Plan i program katoličkog vjeronauka za četverogodišnje srednje škole (2009). Zagreb: Nacionalni katehetski ured Hrvatske biskupske konferencije.

Чланци са инџернетџа

Бањац, М. (2008). „Вјеронаука у васпитном систему Републике Српске“, *Православни каџихеџа*, преузето 10. маја 2016. са: http://katheta.net/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=860%3A2010-11-11-20-08-48&catid=47&Itemid=125.

Barbir-Miladinović, A. (2016). *Hrvatska se vlast ne usuđuje dirnuti u vjeronauk*, преузето 12. маја 2016. са: <http://www.slobodnaevropa.org/> (збанична веб страница радија „Слободна Европа“).

Милосављевић, О. (2013). „Четник већ у вртићу“, *Вечерње новосџи online*, преузето 13. маја 2016. са: http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:452713-Cetnik-vec-u-vrticu.

Legal Status of Religious Education in Former Republics of SFR Yugoslavia

Summary. The restoration of religious education in elementary and high schools in the former republics of SFR Yugoslavia coincided with the break up of this state and establishing of democratic multiparty system, after half century of the rule of Communist Party of Yugoslavia that excluded religious education from public schools. The fall of communist values and ideals in Yugoslavia and Eastern Europe preceded the return of democratic values, freedom of faith and religious education. However, legal solutions were not identical in all former republics of SFRY: some still do not have religious education in public schools (Montenegro, Slovenia, Macedonia), while some define religious education as an elective course (with varying instructive representation and authority in educational system). Religious high schools, as well as public elementary and high schools founded by religious communities, do not have same legal status in former Yugoslav republics. In this paper, the author discusses legal regulations that define status of religious education and religious schools and explains different legal solutions, as well as relations of churches and religious communities with states in the field of education.

Keywords: Religious education, churches, religious communities, school, law, constitution, freedom, democracy, communism.